

วิเคราะห์พระพุทธศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา AN ANALYTICAL STUDY OF BUDDHISM FROM SRI-AYUTTHYĀ GENEALOGY

พระครูศรีปัญญาวิกรม*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติพระพุทธศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา 2) วิเคราะห์บทบาทและความสัมพันธ์สัมพันธ์ของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคม และ 3) วิเคราะห์คตินิยมทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคม และที่สังคมมีต่อพระพุทธศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยใช้วิธีระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า กรุงศรีอยุธยาดำรงความเป็นราชธานีของไทยนับระยะเวลา 417 ปี มีกษัตริย์ปกครอง 33 พระองค์ แบ่งเป็น 5 ราชวงศ์ โดยในจำนวนนี้มีบันทึกที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจำนวนทั้งสิ้น 22 พระองค์ และส่วนที่ไม่พบบันทึกใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจำนวน 11 พระองค์ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่จะผูกติดอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของพงศาวดาร

ในส่วนของบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคมไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา พบมี 2 ลักษณะ ลักษณะแรกเป็นส่วนที่พระพุทธศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องในมิติต่าง เช่น มิติทางด้านศาสนธรรม, ศาสนบุคคล, ศาสนพิธี, และศาสนวัตถุ ทำให้อยุธยาเป็นดินแดนพระพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ในอดีต และมรดกเหล่านั้นได้ตกทอดมาตราบเท่าถึงปัจจุบัน ลักษณะที่สองเป็นส่วนที่สังคมไทยได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ส่วนนี้ถือเป็นอิทธิพลทางสังคม ซึ่งก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นในพระพุทธศาสนา มีทั้งที่สอดคล้องและต่างออกไปจากหลักการแห่งคำสอนเดิม

ส่วนคตินิยมทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมและคตินิยมทางสังคมที่มีต่อพระพุทธศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยาพบว่า คตินิยมทางพระพุทธศาสนามีผลก่อกำเนิดแบบแผนการดำเนินชีวิตสมัยกรุงศรีอยุธยาหลายประการ เช่น คตินิยมการปฏิบัติตนในวันธรรมสวนะ, คตินิยมการสร้างวัดเป็นอนุสรณ์, คตินิยมการผนวชของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่, คตินิยมเรื่องช้างมงคล, คตินิยมการถวายการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา, คตินิยมเรื่องทศพิธราชธรรม เป็นต้น ทำนองเดียวกัน คตินิยมในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดคตินิยมต่าง ๆ ขึ้นในสังคมซึ่งมีผลต่อพระพุทธศาสนาเช่นกัน เช่น คตินิยมการสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์, คตินิยมการให้มิมหรสพสมโภช, คตินิยมเรื่องเรื่องโชคกลาง, คตินิยมเรื่องการถวายเครื่องทรงบูชาพระพุทธรูป เป็นต้น

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา, พงศาวดาร, กรุงศรีอยุธยา

* ผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

ABSTRACT

The objectives of the research are 1) to study the Buddhism from Sri-Ayuttaya Geneology, 2) to analyze the role and relation of Buddhism to society, and 3) to analyze the ideology of Buddhism on society and society to Buddhism under which qualitative methodology was used.

The findings were as follows:-

Sri-Ayutthaya was been the capital of Thai for 417 years, and ruled by the thirty-three kings. All of them were divided into five dynasties. The history of Buddhism was recorded on Ayuttaya Geneology in 22 regions, while the 11 regions have no anything about Buddhism been recorded. The Buddhism recorded on Ayutthaya Geneology had relation to the kings in according with the Geneology.

According to the role and the relation between Buddhism and Ayutthaya society, the research found two characters. The first, Buddhism played the important role and relation to society in many dimension e.i. morality, citizen, ceremony and religious buildings that made Ayuttaya be the important land of Buddhism until now. The second, society played role and influence to Buddhism. As the social influence, it made the new value in Buddhism that corresponding and not corresponding to ordinary principle.

By the ideology of Buddhism on society and vice versa, the research found that the ways of life in Ayutthaya society received from the ideology of Buddhism, i.e. ideology of practicing on Buddhist Holly day, building religious objects for memory, to ordain of royalty, auspicious elephant, and the ideology on patronizing Buddhism etc., while some Buddhist traditions also received from the ways of society i.e. to erect the Buddha statue for one's birthday, to play entertainment in Buddhist celebration, to believe in omen, to give sacrifice for worshipping the Buddha etc.

Keywords: Buddhism, Geneology, Ayuttaya

1. บทนำ

พงศาวดาร หมายถึงเรื่องราวของเหตุการณ์เกี่ยวกับประเทศชาติ หรือพระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขของประเทศชาตินั้น เช่น พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) จัดเป็นหนังสือบันทึกเหตุการณ์ (chronicle) ประเภทหนึ่ง ซึ่งเน้นเรื่องเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขของประเทศ หรือพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ที่เกี่ยวกับประเทศ ตลอดเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ในอดีต แม้อรรถกถาสุมังควาสนี ก่อธิบายความหมายว่า บันทึกเรื่องราวเก่า ๆ ที่อธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ว่า สิ่งนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ สิ่งนี้ได้เป็นมาแล้วเช่นนี้ (ที.สี.อ. (ไทย) 1/1/538)

กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเป็นระยะเวลา 417 ปี มีกษัตริย์ปกครองทั้งสิ้น 33 พระองค์ และทรงนับถือพระพุทธศาสนาทั้งหมด กษัตริย์ทุกพระองค์ได้ให้ความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา วัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ วัดเป็นสโมสร โรงพยาบาล เป็นศาล เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นโรงเรียน เป็นที่ศึกษาศิลปศาสตร์สาขาต่างๆ เป็นแหล่งวัฒนธรรมต่างๆ มากมาย

ความที่พระพุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์นับตั้งแต่อดีต บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ จึงมักมีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ในแง่มุมต่าง ๆ ด้วย พงศาวดารจึงนอกจากจะจารึกเหตุการณ์บ้านเมืองในอดีตแล้ว บางช่วงบางตอนยังสะท้อนให้เห็นเหตุการณ์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในหลายรูปแบบ และหลายลักษณะ นับตั้งแต่เริ่มต้นสถาปนากรุงศรีอยุธยา กระทั่งถึงวาระสุดท้าย

เรื่องราวที่จารึกไว้ในพงศาวดาร มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอยู่ทุกยุคทุกสมัย โดยกระทั่งสุดท้ายก่อนที่จะเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่า วัดวาอารามที่เคยกลายเป็นสัญลักษณ์ของความสงบบรมเย็น ก็ได้กลายเป็นสมรภูมิรบ พม่าได้ยกทัพมาตั้งค่ายในวัด บุกโจมตี และฆ่าผู้คนไปเป็นจำนวนมาก เมื่ออายุแผ่นดินศรีอยุธยาถึงกาลอวสาน จึงเกิดอาเพศให้เห็นประหลาด เช่น พระประธานวัดเจ้าพระนางเชิงน้ำพระเนตรไหลลงมาจนถึงพระนาภี ในวัดพระศรีสรรเพชญ์นั้น พระบรมไตรโลกนาถ พระอู่ระแตก ดวงพระเนตรตกลงมาอยู่ที่ตักเป็นอัศจรรย์ พระเจดีย์วัดราชบูรณะนั้น กาบินมาเสียบตายอยู่บนปลายยอด รูปพระนเรศวรเจ้าโรงแสงในกระที่บพระบาทสนั่นไปทั้งสี่ทิศ (กรมราชบัณฑิต, 2501) และเมื่อพม่าเข้ากรุงได้ ก็เอาไฟเผาพระราชวัง และวัดพระศรีสรรเพชญ์ ขณะที่พระเจ้าแผ่นดินอยุธยาได้หนีออกจากพระนครไปพระองค์เดียว ได้รับความลำบาก สุดท้ายก็ถึงแก่พิราลัย แผ่นดินอยุธยาจึงอันปิดฉากลงใน พ.ศ. 2310 ปีขุน นพศก (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2553) ร่องรอยพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา มีหลายประเด็นที่ควรศึกษา และวิเคราะห์สืบต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาประวัติพระพุทธรูปจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
- 2.2 เพื่อวิเคราะห์บทบาทและความสัมพันธ์ของพระพุทธรูปศาสนาต่อสังคมสมัยกรุงศรีอยุธยา
- 2.3 เพื่อวิเคราะห์คตินิยมทางพระพุทธรูปศาสนาที่มีต่อสังคม และคตินิยมที่สังคมมีต่อพระพุทธรูปศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยา

3. ขอบเขตของการวิจัย

3.1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาประวัติพระพุทธรูปศาสนาที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา จากนั้นวิเคราะห์บทบาท ความสัมพันธ์ และคตินิยมทางพระพุทธรูปศาสนาที่มีต่อสังคม และคตินิยมทางสังคมที่มีต่อพระพุทธรูปศาสนา

3.2. ขอบเขตด้านเอกสาร

ผู้วิจัยใช้พระราชพงศาวดาร พงศาวดาร และประชุมพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งตีพิมพ์ในโอกาสต่าง ๆ โดยจัดกลุ่มเป็นเอกสารชั้นปฐมภูมิคือตัวพงศาวดาร และเอกสารชั้นทุติยภูมิได้แก่จดหมายเหตุ ประชุมพงศาวดาร ตลอดจนถึงตำนาน ตำราทางวิชาการต่าง ๆ

ก. ประเภทพงศาวดาร เช่น พระราชพงศาวดาร เล่ม 1-2-3 ตีพิมพ์โดยกรมศึกษาธิการ (ร.ศ.120) , พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวัน วลิขิต พ.ศ. 2182, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ภาค 1-2-3 ตีพิมพ์เมื่อ ร.ศ.131 (พ.ศ.2455), พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ ตีพิมพ์ พ.ศ.2486, พระราชพงศาวดารกรุงเก่า กรมราชบัณฑิตจัดพิมพ์ 2501

ข. ประเภทจดหมายเหตุ และประชุมพงศาวดาร เช่น ลาธุแบร์ จดหมายเหตุกรุงศรีอยุธยา, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 19, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 20, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 37, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 38, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 40, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 64, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 69, จดหมายเหตุระยะทางราชทูตลังกาเข้ามาขอคณะสงฆ์ที่กรุงศรีอยุธยา, ตีพิมพ์ 2473, จดหมายเหตุเก่า เรื่อง พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาแต่งทูตไปนมัสการพระมาลัยเจดีย์เมืองหงสาวดี เป็นต้น

4. วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาตามวิธีวิทยา (Research Methodology) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) โดยดำเนินการดังนี้

4.1 ในการศึกษาประวัติพระพุทธรูปศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ผู้วิจัยดำเนินการสืบค้นเอกสารพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาจากเอกสารหลัก ประกอบไปด้วย ฉบับจินตนาศ, ฉบับหลวงประเสริฐ ตีพิมพ์ พ.ศ.2486, ฉบับพระราชหัตถเลขา ภาค 1-2-3 และเทียบเคียงฉบับอื่น ๆ

เช่น ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 19, ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 20, ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 37, ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 38, ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 40, ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 64, ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 69, จดหมายเหตุระยะทางราชทูตลังกาเข้ามาขอคณะสงฆ์ที่กรุงศรีอยุธยา, ตีพิมพ์ 2473, จดหมายเหตุเก่า เรื่อง พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาแต่งทูตไปนมัสการพระมาลัยเจดีย์เมืองหงสาวดี เป็นต้น จากนั้นคัดเนื้อหาส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาออกมา แล้วจัดหมวดหมู่ตามเนื้อหา

4.2 ในการวิเคราะห์บทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคมสมัยกรุงศรีอยุธยา ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากการศึกษาในข้อ 1 โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นบทบาท และความสัมพันธ์ที่พระพุทธศาสนามีต่อสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยใช้กรอบแนวคิดทั้ง 4 ประการ กล่าวคือ ศาสนาบุคคล ศาสนาธรรม ศาสนพิธี และศาสนวัตถุ เป็นหลักในการวิเคราะห์

4.3 ในวิเคราะห์คตินิยมทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคม และคตินิยมที่สังคมมีต่อพระพุทธศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยา ผู้วิจัยดำเนินการ 1) วิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากการศึกษาในข้อ 1 โดยพิจารณาเฉพาะในส่วนที่เป็นคตินิยม 2 ส่วน คือ คตินิยมที่พระพุทธศาสนามีต่อสังคม และคตินิยมที่สังคมมีต่อพระพุทธศาสนา 2) การวิเคราะห์คตินิยมพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคม ผู้วิจัยอาศัยคตินิยมที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถาเป็นแนวคิดและทฤษฎีสำหรับการวิเคราะห์ส่วนคตินิยมที่สังคมมีต่อพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยอาศัยคตินิยมทางสังคมสมัยอยุธยาเป็นแนวคิด พร้อมทั้งเชื่อมโยงให้เห็นอิทธิพล หรือบทบาทสำคัญในการกำหนดคตินิยมใหม่ขึ้นในพระพุทธศาสนา

5. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาประวัติพระพุทธศาสนาจากพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ประการ ได้ข้อสรุปดังนี้

5.1 กรุงศรีอยุธยาดำรงความเป็นราชอาณาจักรของไทยนับระยะเวลา 417 ปี มีกษัตริย์ปกครอง 33 พระองค์ แบ่งเป็น 5 ราชวงศ์ โดยในจำนวนนี้ มีบันทึกที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจำนวนทั้งสิ้น 22 พระองค์ ประกอบไปด้วย รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง), สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2, สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1, สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2, สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ, สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2, สมเด็จพระชัยราชาธิราช, ขุนวรวงศาธิราช, สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช, สมเด็จพระมหินทราธิราช, สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, สมเด็จพระเอกาทศรถ, สมเด็จพระศรีเสาวภาค, สมเด็จพระบรมราชาที่ 1 (พระเจ้าทรงธรรม), สมเด็จพระบรมราชาที่ 2 (พระเจ้าเสือ), สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 5 (พระเจ้าปราสาททอง), สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 3 (สมเด็จพระนารายณ์), สมเด็จพระมหาบุรุษ (พระพุทธเจ้า), สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (พระเจ้าเสือ), สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 9 (พระเจ้าท้ายสระ), สมเด็จพระบรมโกศ, และรัชสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศ)

จากหลักฐานพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่จะผูกติดอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ และเมื่อพิจารณาลงไปในรายละเอียดก็พบว่า ครอบคลุมองค์ประกอบต่าง ๆ ทุกด้านของศาสนา ไม่ว่าจะเป็นด้านศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และส่วนปณิณกะ

ด้านศาสนธรรม เช่น การสร้างพระไตรปิฎกบาลี อรรถกถา คัมภีร์วิวัฏฐ ในรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศธรรม การยึดมั่นในทศพิธราชธรรม การส่งสมณทูตไปสืบพระพุทธศาสนาศรีลังกา ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2455) และสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ ด้านศาสนบุคคล เช่น การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงศรีอยุธยา, บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมด้านต่าง ๆ ด้านศาสนพิธี มีรายละเอียดเกี่ยวกับพิธีการต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา ทั้งส่วนที่กุศลพิธี บุญพิธี ทานพิธี ปกณณกพิธี, ด้านศาสนสถาน เช่น การใช้วัดในกิจการบ้านเมืองต่าง นับตั้งแต่การใช้เป็นที่สำเร็จโทษเจ้านายชั้นผู้ใหญ่, การใช้เป็นสถานที่ตั้งทัพ, การใช้วัดเป็นที่หลบภัย เป็นต้น

5.2 ในส่วนของบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคมไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้ข้อสรุปดังนี้

บทบาทและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มี 2 ลักษณะ ลักษณะแรกเป็นส่วนที่พระพุทธศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้อง ลักษณะที่สองเป็นส่วนที่สังคมไทยได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

ลักษณะที่พระพุทธศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคม เช่น การมีตัวแทนคณะสงฆ์ (สมเด็จพระราชาคณะ) ในพิธีการสำคัญ ๆ เช่น การสถาปนาพระมหากษัตริย์, การที่พระสงฆ์ได้มีส่วนช่วยในยามศึกสงคราม เช่นกรณีพระมหานาคพาชาวบ้านชุดคลองเพื่อป้องกันข้าศึก พระอาจารย์ธรรมโชติ วัดเขานางบวช ได้รวบรวมชาวบ้านบางระจันจัดกองกำลังสกัดทัพพม่าที่เข้ามารุกรานกรุงศรีอยุธยา กรณีพระพนรัตน์วัดป่าแก้ว พร้อมกับพระราชาคณะ 25 รูป เข้าไปบิณฑบาตชีวิตทหารที่จะถูกประหารชีวิต พระมหาเถรคันฉ่องให้การสนับสนุนสมเด็จพระนเรศวรในการกอบกู้บ้านเมืองคืนจากการตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า เป็นต้น

ลักษณะที่สังคมเข้าไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น การสถาปนาวัด, การสร้างวัด, การปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา, การถวายความอุปถัมภ์พระสงฆ์ วัด และพระพุทธศาสนาในลักษณะต่าง ๆ, การเสด็จบำเพ็ญพระราชกุศลในโอกาสต่าง ๆ, การสร้างพระแท่นคัมภีร์ สร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา, การเสด็จออกผนวชของพระมหากษัตริย์ หรือเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ในสถานการณ์ต่าง ๆ, การใช้พระสงฆ์เป็นทูต เป็นตัวกลางในการเจรจา, การใช้วัดเป็นที่ประหารชีวิตนักโทษ หรือใช้วัดในการตั้งทัพในยามสงคราม เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนามีบทบาท และความสัมพันธ์ต่อสถาบันชาติ และพระมหากษัตริย์อย่างแน่นแฟ้น นับตั้งแต่การสถาปนาสมณศักดิ์ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาต่าง ๆ พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภ์ ขณะเดียวกัน เหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ในชาติบ้านเมือง หรือสถาบันพระมหากษัตริย์ พระสงฆ์ก็ได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญ เช่นการ

สถาปนาพระมหากษัตริย์ การระงับความขัดแย้ง การช่วยเหลือบ้านเมืองในยามคับขัน หรือในยามศึกสงคราม เป็นต้น

5.3 ในส่วนคตินิยมทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมและคตินิยมทางสังคมที่มีต่อพระพุทธศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้ข้อสรุปดังนี้

คตินิยมทางพระพุทธศาสนามีผลก่อกำเนิดแบบแผนการดำเนินชีวิตสมัยกรุงศรีอยุธยาหลายประการ ทำนองเดียวกัน คตินิยมในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดคตินิยมต่าง ๆ ขึ้นในสังคมซึ่งมีผลต่อพระพุทธศาสนาเช่นกัน

คตินิยมทางพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อวิถีชีวิตในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้แก่ คตินิยมการปฏิบัติตนเนื่องในวันธรรมสวนะ (วันพระ), การสร้างวัด, การออกผนวชของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่, การถวายสดุดะมหาทาน, ช่างมณฑลคู่บ้านคู่เมือง, การถวายความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา, และคตินิยมเรื่องทศพิธราชธรรม

คตินิยมทางสังคมสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีต่อพระพุทธศาสนา ได้แก่ คตินิยมสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์, การให้มีการฉลอง และการมหรสพ, เรื่องกลาง, การคำนึงถึงสมณชีพราหมณ์, การถวายเครื่องทรงบูชาพระพุทธปฏิมา, คตินิยมเรื่องการพระศพเจ้านายชั้นผู้ใหญ่, และคตินิยมพื้นเมืองที่มีต่อพระพุทธศาสนา

6. อภิปรายผล

ก่อนการวิจัยประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เดิมใช้ชื่อเรื่องว่า สืบพระพุทธศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ด้วยมองเห็นว่า ลักษณะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้น ไม่อาจเรียกได้เต็มปากมากนักว่าเป็นประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ตามความเข้าใจทั่วไปเมื่อพูดถึงคำว่า “ประวัติศาสตร์” เพราะเนื้อหาส่วนใหญ่จะกระต่อนกระแท่น ไม่ใช่การเรียบเรียงเชิงพรรณนารายละเอียดเป็นหมวดหมู่ หรือเป็นบทเป็นตอนเหมือนหนังสือประวัติศาสตร์โดยทั่วไป การเปลี่ยนสืบพระพุทธศาสนาจากพงศาวดารไปเป็นประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากพงศาวดาร ก็ด้วยข้อสังเกตของคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบกับเหตุผลส่วนตัวของผู้วิจัยเองเห็นว่า แม้จะใช้คำว่า “ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากพงศาวดาร” ก็สามารถนิยามศัพท์ “ประวัติศาสตร์” เพิ่มเติมเพื่อให้เข้ากับเจตนาเดิมของการวิจัยได้ จึงไม่ได้ติดใจเรื่องชื่อ

อนึ่ง แม้จะตระหนักในข้อท้วงติงของคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาหัวข้อว่า “เนื้อหาพระพุทธศาสนาในพงศาวดารเป็นเรื่องกระต่อนกระแท่น และไม่เห็นว่าจะมีอะไรใหม่จากหนังสือที่มีผู้เรียบเรียงไว้แล้ว” แต่ผู้วิจัยก็มองเห็นประโยชน์ที่จะใช้ความรู้ที่มีอยู่อย่างกระต่อนกระแท่นในพงศาวดารนั้นมาพิจารณาในภาพรวมทั้งหมดของประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาทั้ง 417 ปี แล้ววิเคราะห์ทั้งในส่วนขอบบาท ความสัมพันธ์ คตินิยมต่าง ๆ ที่พระพุทธศาสนามีต่อสังคม และที่สังคมมีต่อพระพุทธศาสนา

จากผลของการวิจัย ร่องรอยของพระพุทธศาสนาที่พบในพงศาวดาร มีหลากหลายลักษณะ บางเรื่อง แม้ข้อความกล่าวถึงจะสั้น ๆ แต่ก็สามารถมองเห็นสาระได้โดยไมยาก

นัก เช่นข้อความว่า “สถานที่ถวายพระเพลิงนั้น ให้สถาปนาพระมหาธาตุและพระวิหารเป็นอาราม” “ยกวังทำเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์” “ครั้นถึงพระนครศรีอยุธยาแล้ว จึงให้เอารูปสัตว์ทั้งปวงไปบูชาไว้ ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ” เป็นต้น

สองข้อความแรก สะท้อนให้เห็นคตินิยมเรื่องการสถาปนาวัด หรือสร้างวัดในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่า ส่วนหนึ่งต้องการให้เป็นอนุสรณ์ถึงบุคคล หรือเหตุการณ์สำคัญ ขณะที่อีกส่วนหนึ่งก็เพื่อความสะดวกในการบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการส่วนเฉพาะพระองค์ คตินิยมดังกล่าวนี้ พบสามารถสาวไปถึงคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถา ขณะที่ข้อความสุดท้าย ก็สามารถสะท้อนไปถึงคติความเชื่อของคนสมัยกรุงศรีอยุธยาว่า ศาสนาพราหมณ์ยังมีอิทธิพลหรือบทบาทในสังคมอยู่ไม่น้อย ยิ่งถ้าพิจารณาภาพรวมในแต่ละรัชสมัย ก็จะเป็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น

แม้ในส่วนบทบาทและความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็สามารถเก็บรายละเอียดแต่ละรัชกาลมาปะติดปะต่อ ก็จะได้เห็นบทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมในมิติต่าง ๆ เช่น บทบาทของพระสงฆ์ต่อสถาบันชาติ, บทบาทของพระสงฆ์ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์, บทบาทของพระสงฆ์ต่อกิจการบ้านเมือง

จากบทบาทดังกล่าว หากพิจารณาในแง่ของความสัมพันธ์ เราก็จะได้ชุดแห่งความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนาต่อสังคม หรือที่สังคมมีต่อพระพุทธศาสนา เช่น พระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนา, พระมหากษัตริย์กับการสถาปนา สร้าง บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ, พระมหากษัตริย์กับการบำเพ็ญพระราชกุศลในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้ได้มีโอกาสพบพสกนิกรของพระองค์

ในส่วนของคตินิยมก็ลักษณะเดียวกัน หากพิจารณาเฉพาะเรื่อง ๆ อาจไม่เห็นกระแสของความต่อเนื่อง แต่หากนำเหตุการณ์เฉพาะมาปะติดต่อกัน แม้จะเพียง 2-3 เหตุการณ์ตัวอย่าง ก็สามารถเชื่อมโยงระบบความคิดไปหาคัมภีร์พระไตรปิฎก หรือคัมภีร์อรรถกถาได้โดยไม่ยาก เช่น คตินิยมเรื่องช้างมงคล ในสมัยอยุธยาที่ยังมีช้างมงคลชื่อปัจจัยนาเคน ซึ่งมีชื่อพ้องกับช้างปัจจัยนาเคนที่พระเวสสันดรให้ทานจนเป็นที่ไม่พอใจของชาวเมือง (ช.ชา.อ. (ไทย) 4/3/614-625) คตินิยมเรื่องการถวายสดุดะมหาทาน ก็เป็นคตินิยมที่มีมาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นบุญใหญ่ เพราะต้องใช้กำลังทรัพย์มาก คตินิยมเรื่องการสร้างวัด สถาปนาวัด การบูรณปฏิสังขรณ์วัด, การเสด็จออกผนวชของพระมหากษัตริย์ และเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ เป็นต้น

ทำนองกลับกัน คติความเชื่อของคนในสมัยกรุงศรีอยุธยา แม้จะมีพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญ แต่คติความเชื่อที่มีอยู่เดิม เช่น คติความเชื่อแบบพราหมณ์ ซึ่งมีอิทธิพลสำคัญทั้งในระดับราชสำนัก และประชาชนทั่วไป ก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการผสมผสาน และกลายเป็นคตินิยมใหม่ซึ่งแฝงอยู่ในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในระดับพิธีกรรม เช่น การถวายเครื่องทรง ซึ่งถือเป็นเรื่องของ “โลก” แต่สมัยกรุงศรีอยุธยาก็ถือคติว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นกษัตริย์ ถ้าจะสร้างพระพุทธปฏิมาทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ก็ถือเป็นการถวายเกียรติสูงสุด

ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา จึงถือคติดังกล่าวนี้จึงบูชาพระพุทธเจ้าด้วยการถวายเครื่องทรง เช่นกรณีครั้งสมเด็จพระนเรศวรยกทัพไปถึงพระพนมตรัต ก็ได้ถวายพระภูษาเป็นฉัตรธงบูชา

พระมหาธาตุ ครั้นยกทัพกลับถึงเมืองพิษณุโลก ก็เปลื้องเครื่องทรงออกบูชาถวายพระพุทธรูปชินราช เมื่อสมเด็จพระนเรศวรรวบรวมไพร่พลประกาศอิสรภาพจากพม่า ได้นิมนต์พระมหาเถรคันฉ่องมาอาศัยอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาแล้ว เสด็จกลับเมืองพิษณุโลก เมื่อเสด็จไปถึงก็ได้ถวายนมัสการพระชินราช พระชินศรี พร้อมทั้งทรงมีจิตศรัทธา ได้เปลื้องเครื่องสุวรรณลังกาขัดติยาภรณ์บูชา

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 เรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนานอกจากจะปรากฏอยู่ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาแล้ว ยังปรากฏอยู่ในพงศาวดารอื่น ๆ เช่น พงศาวดารโยนก, พงศาวดารกรุงธนบุรี, พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ตลอดจนจดหมายเหตุต่าง ๆ ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาพระพุทธรูปศาสนาในมิติต่าง และในสมัยต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

7.2 การศึกษาประวัติพระพุทธรูปศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาคครั้งนี้ เน้นเฉพาะหลักฐานที่เป็นเอกสาร ขาดการตรวจสอบหลักฐานจากโบราณคดี โบราณวัตถุ เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างหลักฐานทางเอกสารกับหลักฐานทางโบราณคดีและโบราณวัตถุที่ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบันว่ามีความสอดคล้องกันเพียงไหน อย่างไร

7.3 หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับกรุงศรีอยุธยายังมีอีกมาก หลักฐานเหล่านั้น ยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนาตลอดจนวิถีชีวิตของคนในสมัยอยุธยา แต่ในงานวิจัยครั้งนี้ ยังไม่ได้เก็บรายละเอียด เนื่องจากอยู่เหนือขอบเขตการวิจัย เห็นควรมีการศึกษาเพิ่มเติม เพื่อเชื่อมต่อองค์ความรู้ให้สมบูรณ์ หรือกว้างขวางยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- กรรณิกา จรรย์แสง. ผู้แปล. (2558). *บันทึกการเดินทางของอ็องรี มูโอต์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- กิตติ โล่เพชรรัตน์. (2557). *มรดกอยุธยา*. กรุงเทพฯ: ก้าวแรก.
- กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2466). *ตำนานคณะสงฆ์*. พระนคร: ไสภณพิพิธธรรมานการ.
- เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ. (2509). *พระมาลัยคำหลวง*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- นิโกลาส์ แชรแอส. (2550). *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*. สันต์ ท. โกมลบุตร ผู้แปล. พิมพ์ครั้งที่ 2.นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.
- น. ณ ปากน้ำ. (2558). *ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา*. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- บัญชา พงษ์พานิช และคณะ. (2559). *จากอินเดียถึงไทย: รอยทางพระพุทธรูปศาสนาแรก ๆ*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปวีตร นวมะรัตน์. (2557). *อยุธยาที่ไม่คุ้นเคย*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- พระพนรัตน์. (2535). *จุลยุทธการวงศ์*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2455). *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ภาค 1-3*. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์

- วรเดช พิมพ์ขึ้นเป็นส่วนพระกุศลทานมัยในงานพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรเสถียรสุตา.
- พระเจนจันอักษร (สุดใจ ตัณฑากาศ) ผู้แปล. (2476). *จดหมายเหตุเรื่องพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับกรุง จีน*. พระนคร: ไสภณพิพรรฒธนากร.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2543). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย 45 เล่ม*. กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2552). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล 91 เล่ม*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2545*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ลำจุน ฮวบเจริญ. (2555). *เกร็ดพงศาวดารสยาม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ดวงกมล.
- แสงเพชร. (2556). *เกร็ดประวัติศาสตร์บนแผ่นดินอยุธยา*. กรุงเทพฯ: ไทยควอลิตี้บุ๊กส์ (2006).
- องค์การศึกษา. (2503). *ศาสนพิธีเล่ม 1*. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระครูศรีปัญญาวิกรม. (บุญเรื่อง ปญญาวิชโร/เจนทร). (2557). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Teun A Van Dijk. (1998). *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. New Delhi: S AGE Publishers.
- William Geddies. (ed.). (1970). *Chambers's Twentieth Century Dictionary*. New Delhi: Allied Publishers.